

УДК 94(477): 271.2 „14/19”

Михайло ЧУЧКО

ПРАВОСЛАВНІ КУЛЬТОВІ СПОРУДИ ЧЕРНІВЦІВ КІНЦЯ XV – ПОЧАТКУ XX ст.

Стаття присвячена розвитку православного культового будівництва в Чернівцях. У ній висвітлено історію спорудження православних храмів у місті в кінці XV – на початку XX ст. Відзначено, що у молдавську добу в Чернівцях існувало кілька православних церков, але всі вони, крім монастирської церкви на Горечі, були дерев'яними. З прилученням Буковини до імперії Габсбургів в 1774 р. Чернівці стали не лише адміністративним, а й релігійним центром краю. Сюди з Радівців у 1781 р. було перенесено кафедру православного єпископства, яке в 1873 р. цісарським указом піднесено до рангу митрополії. У контексті дослідження православного церковного будівництва австрійського періоду, особливу увагу зосереджено на історії спорудження та архітектурних особливостях кафедральної церкви Св. Духа, мурованого парафіяльного храму св. Параскеви та резиденції митрополитів Буковини й Далмації. Окремо розглянуто обставини будівництва та особливості архітектурної будови православної каплиці для в'язнів чернівецької тюрми, каплиці-усипальниці Буковинських архієреїв на центральному кладовищі міста та нової парафіяльної церкви на Роші, а також історію заснування та діяльності жіночого Свято-Введенського монастиря в Чернівцях.

Ключові слова: Чернівці, Буковина, Радівці, Роша, Гореча, єпископство, Буковинська митрополія, православний храм, кафедральна церква, резиденція, монастир, каплиця.

Михаил ЧУЧКО

ПРАВОСЛАВНЫЕ КУЛЬТОВЫЕ СООРУЖЕНИЯ ЧЕРНОВЦОВ КОНЦА XV – НАЧАЛА XX вв.

Статья посвящена развитию православного культового строительства в Черновцах. В ней исследуется история сооружения православных храмов в городе в конце XV – начале XX вв. Отмечено, что в молдавский период в Черновцах было несколько православных церквей, но все они, кроме монастырской церкви на Горече, были

деревянними. С включением Буковины в состав империи Габсбургов в 1774 г. Черновцы стали не только административным, но и религиозным центром края. Сюда с Радовцов в 1781 г. была перенесена кафедра православного епископства, которое в 1873г. императорским указом возведено в ранг митрополии. В контексте исследования православного церковного строительства австрийского периода, особое внимание сосредоточено на истории сооружения и архитектурных особенностях кафедральной церкви Св. Духа, каменного приходского храма св. Параскевы и резиденции митрополитов Буковины и Далмации. Отдельно рассмотрены обстоятельства строительства и особенности архитектурного строения православной часовни для заключенных в черновицкой тюрьме, часовни-усыпальницы Буковинских архиереев на центральном кладбище города и новой приходской церкви на Роше, а также история основания и деятельности женского Свято-Введенского монастыря в Черновцах.

Ключевые слова: Черновцы, Буковина, Радовцы, Роша, Гореча, епископство, Буковинская митрополия, православный храм, кафедральная церковь, резиденция, монастырь, часовня.

Mykhailo CHUCHKO

ORTHODOX RELIGIOUS BUILDINGS IN CHERNIVTSI END XV – EARLY XX century

The article is devoted to the development of the Orthodox religious building in Chernivtsi. It explores the history of the construction of Orthodox churches in the city in late XV – early XX centuries. It is noted that in the period Moldova in Chernivtsi had several Orthodox churches, but all of them, except for the monastery church at Horecea, were wooden. With the inclusion of Bukovina in the Habsburg Empire in 1774 Chernivtsi became the administrative and religious center of the region. Here with Radauti in 1781 was transferred to the Department of the Orthodox diocese, which, in 1873, an imperial decree raised to the rank of archdiocese. In the context of the study of Orthodox church building of the Austrian period, special attention is focused on the history of the buildings and architectural features of the Cathedral Church of St. Spirit, church St. Paraskeva and residence of Metropolitan of Bukovina and Dalmatia. Separately considered the circumstances of the construction

and features of the architectural structure of the Orthodox chapel for inmates in Chernivtsi prison chapel, the tomb of Bukovina metropolitans at the central cemetery of the city and the new parish church at Rosha, as well as the history and activities of the foundation of the nun convent of the Introduction to the temple in Chernivtsi.

Keywords: *Chernivtsi, Bukovina, Radauti, Rosha, Horecea, the diocese, Metropolitan of Bukovina, the Orthodox church, cathedral church, the residence, the monastery, chapel.*

В молдавську добу Чернівці були невеликим містечком – митним пунктом і центром волості. В той час більшість жителів поселення сповідували православ'я. У місті існувало кілька православних церков, але всі вони, крім монастирської церкви на Горечі, були дерев'яними [49, с. 130-144; 62, с. 205-206; 51, с. 48-49, 50]. З прилученням Буковини до імперії Габсбургів в 1774 р., Чернівці стали не лише адміністративним, а й релігійним центром Буковини. Сюди в 1781 р. з Радівців було перенесено кафедру православного єпископства, яке в 1873 р. було піднесено до рангу митрополії. Упродовж ХІХ ст. в основному сформувалася нинішня містобудівна композиція Чернівців, а також було побудовано найбільш визначні православні культові споруди – кафедральну церкву Св. Духа та резиденцію митрополитів Буковини й Далмації і кілька менших мурованих храмів та каплиць [29, с. 18-20].

Вивченням історії православного культового будівництва на території Чернівців упродовж другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. займалися австрійські, румунські та почасти українські і російські дослідники [18; 36; 59; 60; 61; 62; 65; 66; 67; 68; 70; 72; 73; 75; 76; 77; 78; 79-83]. У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. також вийшла друком низка праць, у яких, спеціально чи окказіонально, розглядалися питання будівництва православних культових споруд у Чернівцях [16-48; 50-58; 63; 64; 69; 71; 74]. Однак, незважаючи вже на досить значну історіографію проблеми, окремі її аспекти залишилися

Мал.1. Церква св. Спиридона в Долішніх Шерівцях

поза увагою дослідників. Зокрема, відсутні узагальнюючі історико-архітектурні дослідження з історії чернівецького православного храмобудівництва кінця XV – початку XX ст. Тому автор статті вдався до аналізу культового будівництва в Чернівцях саме цього періоду.

Перші документальні відомості про культові споруди в Чернівцях, так само, як і перша документальна згадка про це поселення, сягають XV ст. Зокрема, у грамоті молдавського воєводи Штефана Великого від 15 березня 1490 р. в Чернівцях згадано 2 православні церкви, які належали до Радівецького єпископства [7, с.408].

Упродовж наступних століть молдавського володарювання православних храмів у місті побільшало. За свідченням єзуїта Й. Босковича, який разом з англійським послом Д. Портером відвідав Чернівці у липні 1762 р., там існувало вже три церкви. Усі вони були дерев'яними [57, с. 75; 67, с. 29]. Одну з них – Успення Пресвятої Богородиці – було споруджено між 1709 і 1715 рр. за вказівкою молдавського воєводи Ніколає

Мал.2. Освячення води на Богоявлення на площі біля Турецької криниці поблизу Свято-Успенської церкви (худ. Ф.К. Кнапп)

Маврокордата, а його сини – господарі Константин та Іоан – надали церкві особливі привілеї, через що Свято-Успенську церкву називали ще „господарською” („biserica domniasca”). Розташовувалась Успенська церква на пагорбі біля Турецької криниці [62, с. 206; 14, с. 46; 54, с. 55; 6, с. 108-109]. У 1779 р. господарську церкву було розібрано і коштом графа Я. Логотетті перевезено до с. Долішні Шерівці (тепер передмістя Чернівців), де її було відновлено та освячено на честь св. Спиридона [12, с. 46, 56]. Там вона стоїть і понині. За архітектурою – це тризрубна споруда з квадратним у плані притвором, трохи ширшою навою та п’ятигранною вівтарною частиною. Під високим, критим драпкою дахом, заховані пірамідальні верхи зрубів. Над покрівлею височить декоративна маківка, трішки відсунута на схід внаслідок перебудови, яка змінила загальні пропорції будівлі. У ХІХ ст. кронштейни зрубів, що підтримували виноси даху, замінили дерев’яними стовпами.

Це надало господарській церкві оригінального вигляду [57, с. 76; 40, с. 343-344]. У 1783 р. на пагорбі біля Турецької криниці в Чернівцях замість „господарської” церкви зведено новий храм Успення Пресвятої Богородиці, який у 1876 р. було перенесено на Каличанку [12, с. 46]. За своєю просторовою композицією це типовий безкупольний храм із широкою квадратною навою, гранчастим вівтарем та прямокутним притвором, високий спадастий дах якого традиційно увінчано трьома кованими хрестами [57, с. 78; 40, с. 344-345].

Церква св. Параскеви „на Чернівецькому торзі” була ще однією дерев’яною культовою спорудою, що існувала в місті у XVIII – на початку XIX ст. У документі 1768 р. її називають „церквою покійного Леки”, який мав бути ктитором цього храму. В окремих джерелах церква фігурує під назвою „вамяска”, оскільки біля неї був митний пост – вама. Точна дата побудови храму невідома. В актах обстеження церкви св. Параскеви за 1829 р. протопресвітер Стефан Тарновецький відзначив, що ця споруда на той час мала 105 років. Якщо ця інформація є точною, то датою побудови храму повинен бути 1724 р. Церква вже на початку XIX ст. була у занедбаному стані і до наших днів не збереглася (у 1837 р. її зачинили, а в 1843 розібрали). З протоколу канонічної візитації дерев’яної церкви св. Параскеви за 1837 р. дізнаємось, що довжина храму становила 8 з половиною сажнів, а ширина – 4 сажні [57, с. 76].

У 1712 р. на східній околиці Чернівців, у місцевості Гореча, невідомий ченець-пустельник заснував однойменний скит, який згодом виріс до розмірів монастиря [66, с. 19]. Серед його перших насельників був батько майбутнього Радівецького єпископа, а згодом Молдавського митрополита Антонія (Путняну-Черновського), який народився в Чернівцях. Сам майбутній владика теж якийсь час був ієромонахом у „Горечі” (перейшовши сюди з монастиря Путна, де прийняв постриг) і на згадку про своє перебування в Горечанській обителі у 1729-

Мал.3. Свято-Успенська церква на Каличанці

1730 рр. збудував там дерев'яну церкву та келії для монахів [14, с. 49; 62, с. 51; 65, с. 107; 55 с. 121; 74, с. 387; 66, с. 51]

Особливий розквіт монастиря Гореча пов'язаний з ім'ям ігумена Артемона (Кініцького), який став на чолі братії на початку 40-х років ХVІІст. Цей настоятель енергійно скуповував для обителі ґрунти, греблі та маетки як у Чернівцях, так і в інших місцях. Зосередивши значні матеріальні ресурси та заручившись підтримкою заможних благодійників: Молдавського митрополита Якова (Путняну), великого логофета Йордакі Русета на прізвисько Чілібіу (колишнього Чернівецького старости), ігумен Артемон розпочав будівництво нового мурованого монастирського храму Різдва Пресвятої Богородиці. Заклали його на місці дерев'яної церкви. На завершальному етапі до фінансування будівництва долучився новий Молдавський митрополит Гавриїл (Каллімакі). У 1766

р. на будівництво церкви пожертвували 40 000 крб. російська імператриця Єкатерина II та воєвода Молдавії Іо Григорій III Гіка [52, с. 37-38, 51, с. 133]. У 1767 р. храм було освячено [12, с. 49; 66, с. 66; 74, с. 387; 61, с. 78-79].

Нова монастирська церква Різдва Пресвятої Богородиці збудована в стилі бароко. Товщина стін сягає 1,5 м., що було обумовлено збереженням церквою на момент побудови оборонної функції. Стіни покриті тиньком.

У плані споруда являє собою витягнутий прямокутник з екседрами зі сходу, півночі і півдня (більшою апсидною

Мал.4. Стара церква св. Миколая в Чернівцях

і меншими бічними), що утворює так званий трилисник, який часто зустрічається в молдавській архітектурі. Храм двох'ярусний, завершений сімома різновисокими главами, частина з яких декоративні. Фасади відрізняються властивою для архітектури бароко динамікою розчленованих

площин, тонким промальовуванням деталей, вирізаних із вапняку, віконних лиштв і дверних порталів. Вертикальну спрямованість руху доповнюють креповки і пілястри з різьбленими коринфськими капітелями, профільовані карнизи, прорізані поруч кілеподібних ніш, аттиків на західному фасаді. Пірамідальний силует споруди підкреслюють стрункі багатоярусні куполи. Різноманітність і

Мал.5. Стара Свято-Вознесенська церква на Горечі Урбані

вільна постановка їх роблять споруду особливо вишуканою. Глибинне розкриття внутрішнього простору церкви підсилює трьохарочна колонада, яка відокремлює передню частину наосу. В північній частині храму, у другому ярусі, влаштовано невелике приміщення каплиці св.вмч. Георгія Побідоносця. У східній верхній частині храму знаходиться також приділ св. вмч. Варвари і келії. До верхнього ярусу храму ведуть вузькі гвинтові сходи.

Стіни, куполи і склепіння в інтер'єрі покриті фресковим розписом у стилі бароко, який має велику художню цінність (особливо зображення Страшного суду і св.вмч. Георгія

Побідоносця). В цілому, в храмі гармонійно поєднані молдавські архітектурні традиції з рисами стилю бароко, що особливо проявилось в покрівлі церкви.

У південно-східній частині церковного подвір'я розташована дерев'яна дзвіниця. Це каркасна, квадратна в плані, двоярусна споруда, покрита чотирисхилим дахом. Перший ярус обшитий

Мал.6. Монастирська церква Різдва Пресвятої Богородиці на Горечі

тесом, другий – відкритий [40, с. 342-343; 81, с. 87].

Під час російсько-турецької трьохарочна колонада, яка відокремлює передню частину наосу. В північній частині храму, у другому ярусі, влаштовано невелике приміщення каплиці св.вмч. Георгія Побідоносця. У східній верхній частині храму знаходиться також приділ св. вмч. Варвари і келії. До верхнього ярусу храму ведуть вузькі гвинтові сходи.

Стіни, куполи і склепіння в інтер'єрі покриті фресковим розписом у стилі бароко, який має велику художню цінність (особливо зображення Страшного суду і св.вмч. Георгія Побідоносця). В цілому, в храмі гармонійно поєднані молдавські архітектурні традиції з рисами стилю бароко, що особливо проявилось в покрівлі церкви.

У південно-східній частині церковного подвір'я розташована дерев'яна дзвіниця. Це каркасна, квадратна в плані, двоярусна споруда, покрита чотирихилим дахом. Перший ярус обшитий тесом, другий – відкритий [40, с. 342-343; 81, с. 87].

Під час російсько-турецької війни 1769-1774 рр., коли російські війська зайняли Молдавію і барон П. Гартенберг влаштував поблизу Чернівців (в Садогурі) монетний двір, ігумен Артемон замовив в ній для Горечанського монастиря у майстра Йоганна Крістіана Валентина два дзвони. Перший був відлитий у 1773 р, другий – 1774 [52, с. 6-10]. Після ліквідації скиту (у 1784 р.), церква Різдва Пресвятої Богородиці з монастирської стала парафіяльною. На початку жовтня (початку вересня за старим стилем) 1823 р. під час свого п'ятиденного перебування в Чернівцях її відвідав російський імператор Олександр I. При цьому він отримав благословення від місцевого священика Феодора Сухопана і щедро його обдарував.

Під час Першої світової війни австрійська влада реквізувала старі монастирські дзвони для їх відправки на переплавку в Угорщину. У післявоєнний час храм відремонтували і продовжували використовувати у якості парафіяльного.

У 1995 р. було прийнято рішення про відновлення Монастиря „Гореча”. 22 листопада 1996 р. обитель урочисто відкрили. Сьогодні чоловічий монастир Різдва Пресвятої Богородиці „Гореча” складається з монастирської церкви Різдва Пресвятої Богородиці (з приділами св.вмч. Георгія та св.вмч. Варвари), дзвіниці, двох братських корпусів, господарських будівель. За межами монастиря розташований парафіяльний будинок.

У розпорядженні обителі 3,2 га землі. Крім того, монастирю виділено в с. Магала 8 га орної землі [52, с.76-126].

У 1748 р. в Чернівцях було зведено дерев'яну церкву св. Миколая. Її ктитором виступив тодішній чернівецький староста боярин Строеску [80, с. 30; 12, с. 45; 77, с. 26-27; 68, с. 54]. Цей храм ще й досі стоїть у тій частині старого міста,

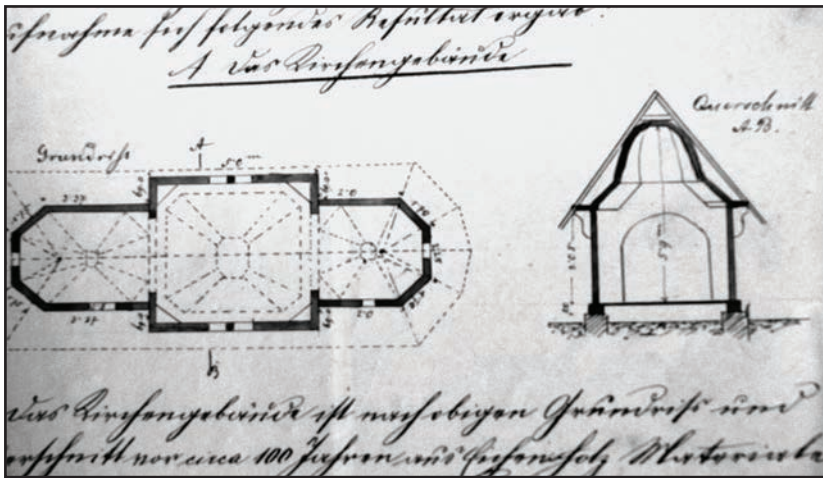

Мал.7. Стара Свято-Троїцька церква на Клокучці в Чернівцях. 1774 р.

яка фігурує у джерелах під назвою Селище (тепер вулиця П.Сагайдачного). У науково-популярній літературі часто фігурує інша дата спорудження храму – 1607 р., однак вона не підтверджується джерелами і є помилковою. За стильовими ознаками Миколаївська церква належить до архаїчних безкупольних споруд. Її основний об'єм, що складається з широкої прямокутної в плані нави і вузких полігональних зрубів вітваря та притвору, накритий високим спільним спадистим дахом. Гребінь покрівлі увінчано трьома кованими хрестами.

У радянський час храм не діяв. Лише у листопаді 1990 р. його повернули православній релігійній громаді. 14 листопада 1992 р. споруда церкви частково згоріла, але вже за кілька років була відновлена. Її освячення відбулося 4 грудня 1995 р. [57, с. 76; 69, с. 62].

До середини XVIII ст. належить також будівництво дерев'яної парафіяльної церкви Вознесіння Господнього в чернівецькому передмісті Гореча Урбан (тепер вул. Бориспільська, 13) [12, с. 49]. Цей храм так само зберігся до

Мал.8. Стара церква св. арх. Михаїла і Гавриїла на Роші

наших днів. Споруда церкви тризрубна, має гранчастий вівтар, та більші за нього одної ширини зруби нави і притвору. З півдня до притвору прибудовано невеличкі сіни. Притвор перекрито чотиригранним зрізаним пірамідальним верхом, наву – восьмигранним. Вівтар має низьке восьмигранне завершення.

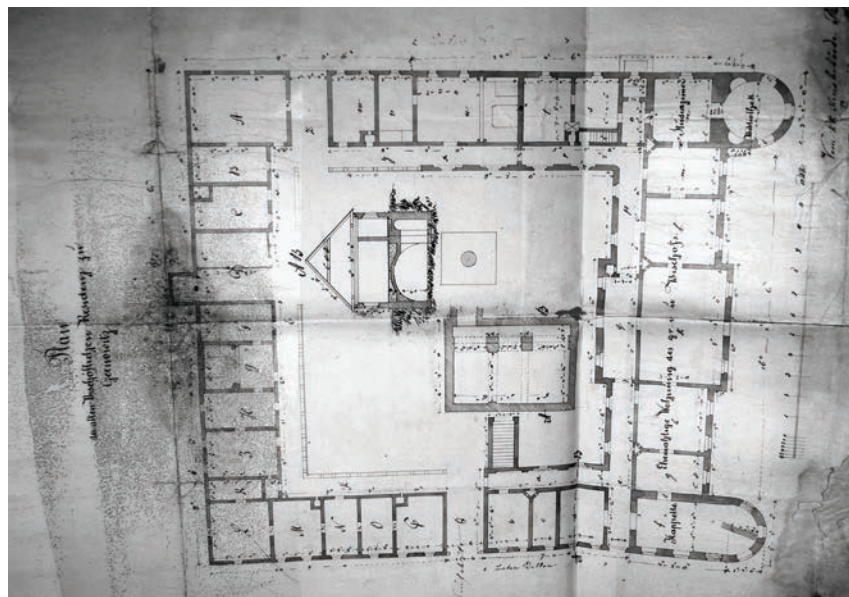
Високий дранковий дах, піддашся якого підтримується фігурними кронштейнами, увінчано посередині гребеню чотирикутним ліхтариком з хрестом та хрестами на західному і східному краях гребеня.

У 1768 р. в передмісті Роша було збудовано дерев'яну церкву св. арх. Михаїла та Гавриїла. Її ктиторами виступили Костянтин

Янош, Костянтин та Лазар Греку, Станіслав Грігораш, а також Іоан і Васіле Зама [12, с. 50; 74, с. 396; 37, с. 610]. Як можна стверджувати з плану, накресленого в 1881 р. архітекторами А. Павловським та М. Вільгельмом, архітектурна композиція цього храму була схожа до Свято-Миколаївської церкви в Чернівцях. Він складався з широкої прямокутної в плані нави та вузких полігональних зрубів вівтаря й притвору, накритих спільним високим спадистим дахом із хрестами на гребені [4, арк.69]. Наприкінці молдавсько-турецької доби, у 1774 р., на так званій „Магалі” (на місці нинішнього спортмайданчика Педагогічного коледжу), було споруджено дерев'яну церкву Св. Трійці. Ктиторами храму стали Радівецький єпископ Досифей (Хереску) та його брат, чернівецький староста і великий медельнічер, Ілля Хереску з дружиною Катериною [12, с. 47; 81, с. 99]. Саме у цій церкві 12 жовтня 1777 р. владика Досифей відправив урочисте богослужіння з нагоди принесення населенням Буковини присяги на вірність австрійській імператриці Марії-Терезії та її сину, цісарю Йосифу II [74, с. 397-398]. У Свято-Троїцькому храмі (впродовж 1781-1864 рр. він був кафедральною церквою Буковинської православної єпархії) з 29 червня до 7 вересня 1783 р. перебували мощі св. вмч. Івана Нового під час їхнього повернення із Жовкви до Сучави. 1874 р., коштом Буковинського православного релігійного фонду за підтримки чернівецького торгівельного інспектора Леона фон Рея та церковної громади, церкву Св. Трійці перенесли з центральної частини міста до передмістя Клокучка. З 1966 р. ця історико-архітектурна пам'ятка Чернівців зберігається в експозиції Львівського музею народної архітектури і побуту. Своїми архітектурними формами Троїцький храм у загальних рисах нагадував церкву св. Миколая. Однак, на відміну від останньої, його притвор був не гранчастий, а квадратний. Окрім головних вхідних дверей з південного боку притвору, церква мала додатковий вхід із заходу. Пірамідальні перекриття зрубів ховалися під площинами високого спадистого даху, увінчаного

Мал.9. Стара єпископська палата в Чернівцях (худ. Ф. К. Кнапп)

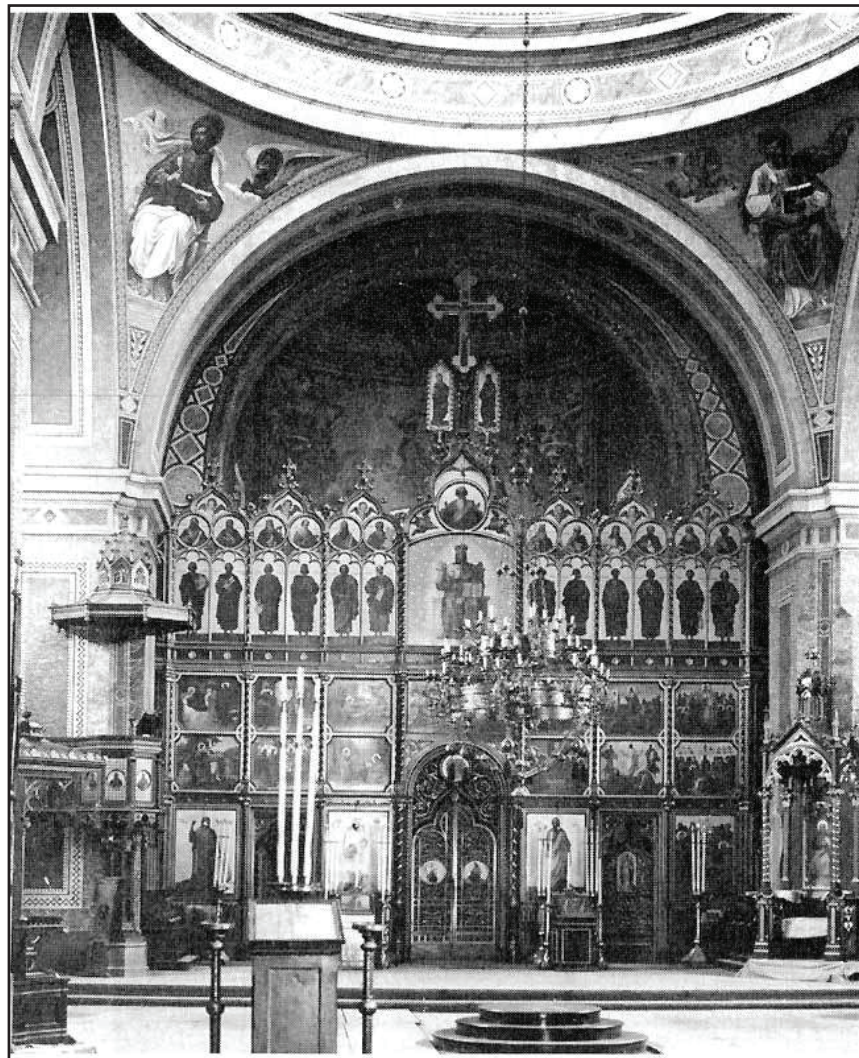
Мал.10. План старої єпископської палати в Чернівцях

Мал.11. Кафедральна церква Св. Духа в Чернівцях

трьома кованими хрестами. Поблизу церкви височіла дерев'яна дзвіниця [57, с. 76, 78; 14, с. 46; 69, с. 65].

Після анексії північної частини Молдавії австрійськими Габсбургами в 1774 р., австрійська влада у грудні 1781 р. перенесла православну єпископську кафедру з Радівців до

Мал.12. Інте́р'єр кафедрально́ї церкви Св. Ду́ха в Черні́вцях

Черні́вців, і оста́нній Радіве́цький влади́ка молда́вської доби Досифе́й (Хереску) отримав титу́л єписко́па Буковини [12, с. 14]. У 1782-1783 рр. для влади́ки на горі До́мінік у Черні́вцях звели невелику му́ровану єписко́пську пала́ту [13, с. 24; 14, с. 24;

46, с. 10]. Як можна побачити з малюнка Ф. К. Кнаппа та плану, що зберігся у фондах архіву, це була одноповерхова, квадратна в плані споруда з внутрішнім двором. У південно-східному крилі будівлі знаходилась прямокутна, із зорієнтованою на схід заокругленою апсидою, домашня каплиця єпископа [5, арк.5].

У період перебування на архієрейській кафедрі владики Євгенія (Гакмана) в Чернівцях було збудовано низку монументальних православних культових споруд. Зокрема, упродовж 1844-1864 рр. коштом Буковинського православного релігійного фонду звели нову кафедральну церкву Сходження Св. Духа [14, с. 28]. Ідея побудови храму належала єпископу Даниїлу (Влаховичу), який ще у 1792 р. звернувся до австрійської адміністрації з проханням дозволити спорудження мурованої єпископської церкви, але з різних причин реалізувати цю ідею вдалося лише через півстоліття владиці Євгенію (Гакману). Будівництво храму було розпочато 1844 р., після отримання в 1843-му цісарського указу про дозвіл на будівництво та затвердження проекту придворною будівельною радою у Відні. Будівництвом мала займатися будівельна дирекція, до якої увійшов, у числі інших, окружний інженер А.Марін [30, с. 21].

3 (15) липня 1844 р. єпископ Буковини Євгеній урочисто заклав і освятив наріжний камінь фундаменту майбутньої будівлі [3, арк. 26]. Розплануванням земельної ділянки під будівництво займався приватний підприємець Микита Лукіан. Загальне керівництво будови здійснював рисувальник будівельної дирекції з Відня, інженер Антон Рьолль. Підряд на спорудження храму було надано Берберу Менделю. Зведення церкви загалом було завершено у 1846 р. [25, с. 244].

У 1853 р. єпископ Євгеній звернувся до директора Віденської академії мистецтв Хубера з проханням направити до Чернівців художників для виконання розписів інтер'єру кафедральної церкви. Невдовзі до крайової столиці прибув маляр-академік Карл Йобст. Розписи храму проводилися в академічному стилі,

відповідно до розробленої 11 (23) березня 1856 р. „Програми опорядження церкви всередині”, яку власноруч затвердив владика [25, с. 244]. 20 серпня 1857 р. Буковинська консисторія поставила питання перед міністерством культів і освіти про виготовлення для кафедральної церкви іконостасу. 6 лютого 1858 р. цей духовний орган звернувся до дирекції Віденської цісарсько-королівської академії мистецтв із замовленням про його виконання. Директор академії дав позитивну відповідь. Малювання образів для іконостасу було доручено Карлу Аренду. Контроль за виготовленням іконостасної перегородки здійснював у Відні місцевий архімандрит Космас Ліверопулос. Згодом його змінив на цьому посту о.Бенедіктус Дессілас із віденської церкви Св. Трійці. 1857 р. у столичній академії мистецтв було замовлено також і виконання єпископського крісла для собору [1, арк. 1-3, 74, 80-82].

Не маючи змоги виконати розписи кафедральної церкви одноосібно, К.Йобст запросив до Чернівців помічників, зокрема, малярів-академіків Йогана Кляйна та Карла Аренда, з якими взявся за малювання фресок [35, с. 129]. Фінансування художників, як, до речі, і будівничих, здійснювалось нерегулярно. З цієї причини у 1859 р. Міністерство культів та освіти зверталось у крайову касу до графа К.Роткірха-Пантена з вимогою виплатити віденським художникам раніше обумовлені кошти за малярські роботи в сумі 8400 фл. в.а.

Після смерті інженера А. Рьоля у 1860 р. керівництво будівництвом кафедрального храму перебрав інженер Мінніх. У 1860-1861рр. під час реконструкції фасаду собору архітектором Й.Главкою на його дзвіницях було встановлено годинники. 5 липня 1864 р. кафедральна церква була урочисто освячена єпископом Євгенієм і почала діяти [10, с. 28; 25, с. 246].

Упродовж наступних років будівля собору неодноразово ремонтувалася. Поновлювалися і розписи, зокрема у 1892-1896 рр. та 1936 р. [10, с. 28] У 1961 р. радянська влада зачинила храм [58, с. 121]. Спершу приміщення перебувало на балансі

обласного управління культури, потім спортивного товариства. Певний час його використовували як склад. У 1963 р. виконком обласної ради повернув колишній собор на баланс управління культури з подальшим переобладнанням приміщення під виставкову залу. У 1976 р. приміщення було реконструйоване під виставкову залу товарів народного вжитку і картинну галерею. В цей час було втрачено іконостас. Із крипти храму вилучили домовину з тілом першого митрополита Буковини й Далмації Євгенія (Гакмана), якого таємно перепоховали у невідомому місці [38, с. 340]. З поверненням у 1989 р. будівлі церковній громаді, відбулася зворотна реконструкція. У 1995-1996 рр. художниками з Санкт-Петербурга розписи храму було поновлено [35, с. 131]. За типом це хрестово-купольний храм із трьома нефами, прямокутними виступами трансепта і заокругленою апсидою, фланкований двома вежами зі сторони головного фасаду. Стіни цегляні, первісно оштукатурені у світло-жовтий колір. Будівля споруджена у архітектурних формах „пізнього” класицизму. В тимпані, на блакитному полі, вміщено митру над схрещеними архієрейським жезлом та хрестом. Під тимпаном йшов напис румунською мовою кириличними буквами: „УНУЛ ИН ТРЕИ ПОСТАСУРИ ДМНЗЕУ”. Три масивні бані, різновисокі. Центральна – на світловому барабані. Дах і куполи покриті бляхою.

Внутрішній простір будівлі розкритий на всю висоту центрального нефу і куполу. У притворі зведено хори. З південного боку влаштовано входи до притвору та ризниці. Із західної сторони над головним входом до храму вміщено напис: „А.Д. 1844”. Територія собору огорожена чавунною решіткою на підмурку [69, с. 71].

У 1844-1862 рр. у центрі Чернівців було побудовано ще один мурований православний храм – церкву св. Параскеви [14, с. 46]. Заклали будівлю у квітні 1844 р., трохи вище від старої дерев’яної Свято-Параскевської церкви, на розі тодішніх вулиць Головної та Львівської. Наглядати за розробкою плану та кошторису мав

Мал.13. Церква св.Параскеви в Чернівцях

крайовий інженер А. Марін [38, с. 130]. Зібраних священиком А. Василовичем коштів на будову було недостатньо, тому на певний час роботи припинилися. Продовжили їх після надання коштів з Буковинського православного релігійного фонду. Проектував храм А. Павловський. Освяченоцерковну споруду 5 лютого 1862р. [30, с. 24].

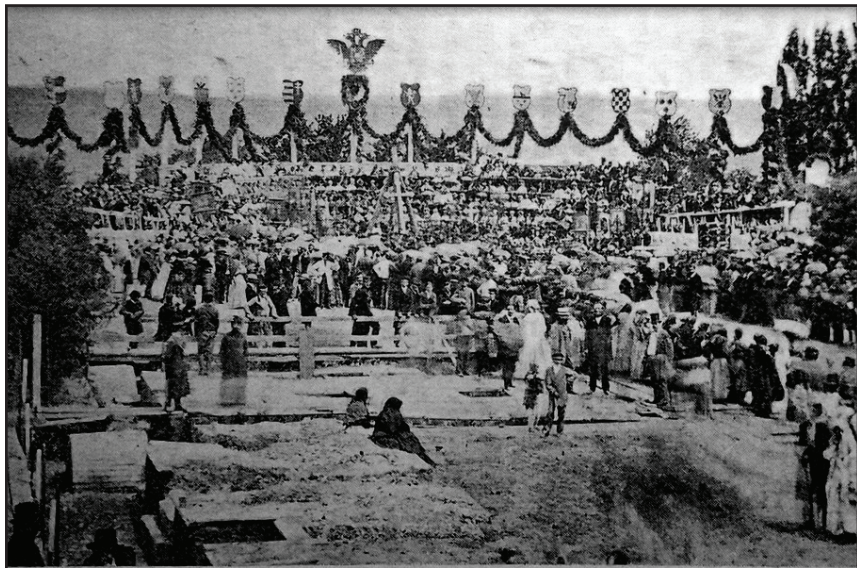
Церква у плані має форму хреста з прямокутними виступами трансепту та заокругленою апсидою. Центральний неф перекритий великим куполом на восьмикутній основі. Західний фасад фланкований двома вежами-дзвіницями. Стіни зведені з цегли, покриті тиньком світло-жовтого кольору. Арочні портали входів мають колони з капітелями коринфського ордеру. Дах і куполи покрито бляхою. Внутрішній простір храму розкрито у висоту.

У 1864 р. в церкві св.Параскеви відбулася поминальна служба за великим українським поетом Тарасом Шевченком, яку відправив священик І. Мартинович [26, с. 157]. 30 листопада 1890 р. храм зазнав пожежі, яка знищила частину покрівлі, пошкодила іконостас та настінні розписи. Керував відновленням церковної

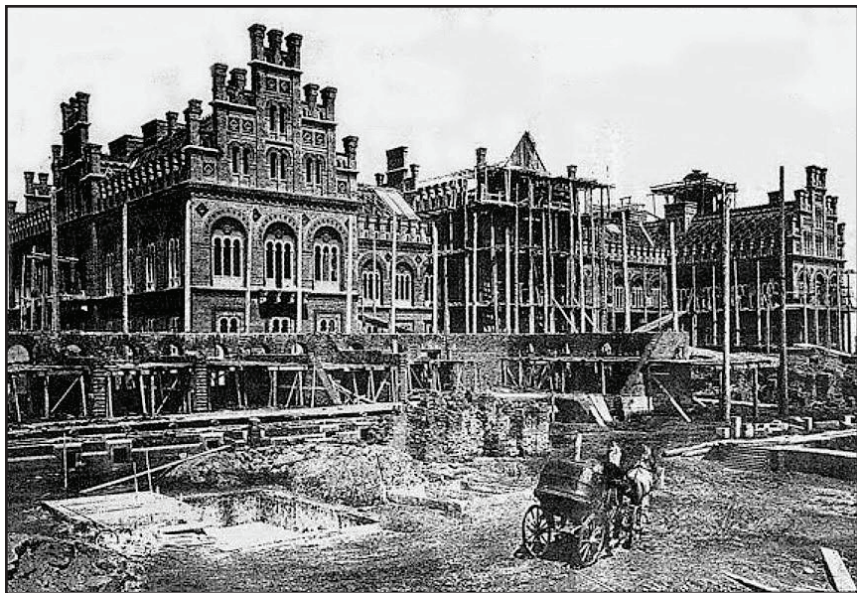
споруди архітектор А. Павловський. Поновленням іконостасу та розписів займався буковинський художник Є. Максимович. 1942 р. храм капітально відремонтували. Церква була діючою до 1962 р., після чого приміщення віддали під склад. 1986 р. в будівлі відкрили шаховий клуб. У 1991 р. в храмі відновилися богослужіння [38, с. 131, 134-135]. Найвеличнішою спорудою, зведеною за ініціативи владики Євгенія (Гакмана), стала архієрейська резиденція. Її корпуси зведено на місці старої мурованої владичої палати (1783 р.) на горі Домінік. До 1845 р. остання стала непридатною для проживання. Відтак православний єпископ Буковини (із 1873 р. – митрополит) Євгеній (Гакман) змушений був оселитися на вулиці Панській, а пізніше проживати в будинку на вулиці Цуринській (власником якого був барон Іоан Мустяца) і терпіти незручності [30, с. 24].

Лише у 1860 р. православний владики отримав від австрійського цісаря позитивну відповідь щодо побудови єпископської резиденції з приміщеннями для богословської семінарії та для священиків за кошти Буковинського православного релігійного фонду. У грудні 1860 р. міністерство культів, на основі цісарського указу, доручило чеському архітектору з Відня Йозефу Главці (1831-1908) розробити плани для будівництва згаданих приміщень відповідно до програми, затвердженої Чернівецькою єпископською консисторією [46, с.11]. У Чернівцях він накреслив проект плану резиденції, який був затверджений єпископом Євгенієм (Гакманом) та губернатором Буковини, а в березні 1861 року й міністерством культів у Відні. Після затвердження проекту Главка почав детальне пророблення планів будівництва резиденції.

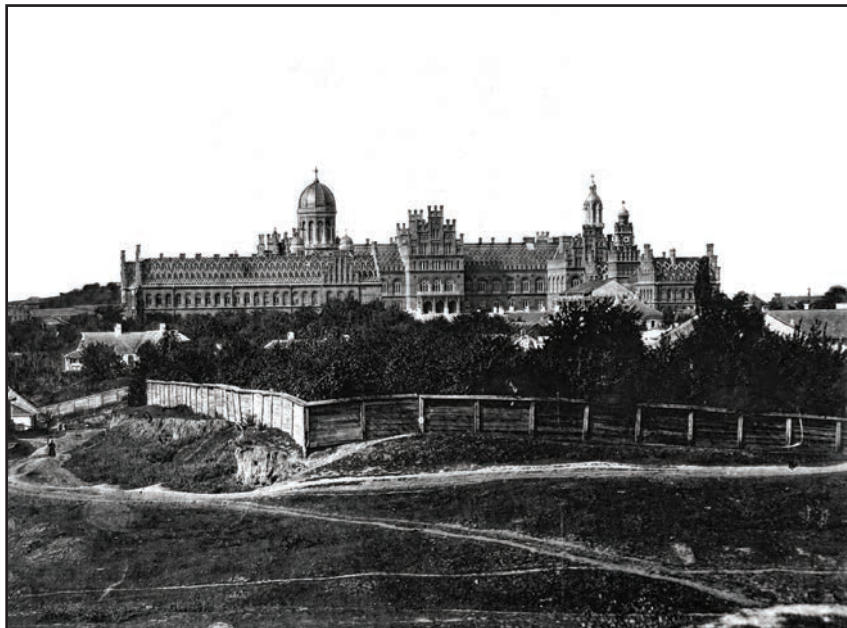
Розробивши деталі планів резиденції, у вересні 1862 р., Й. Главка подав їх на розгляд до Державного міністерства. 5 травня 1863 р. проект погоджено міністерством, а 20 серпня того ж року його затвердив цісар. 20 жовтня 1863 р. міністерство запропонувало Й. Главці як автору проекту будівництва очолити художньо-

Мал.14а. Закладення наріжного каменю в фундамент
владичої резиденції у Чернівцях

Мал.15. Будівництво резиденції митрополитів Буковини і Далмації

Мал.15а. Резиденція митрополитів Буковини і Далмації.
Загальний вигляд

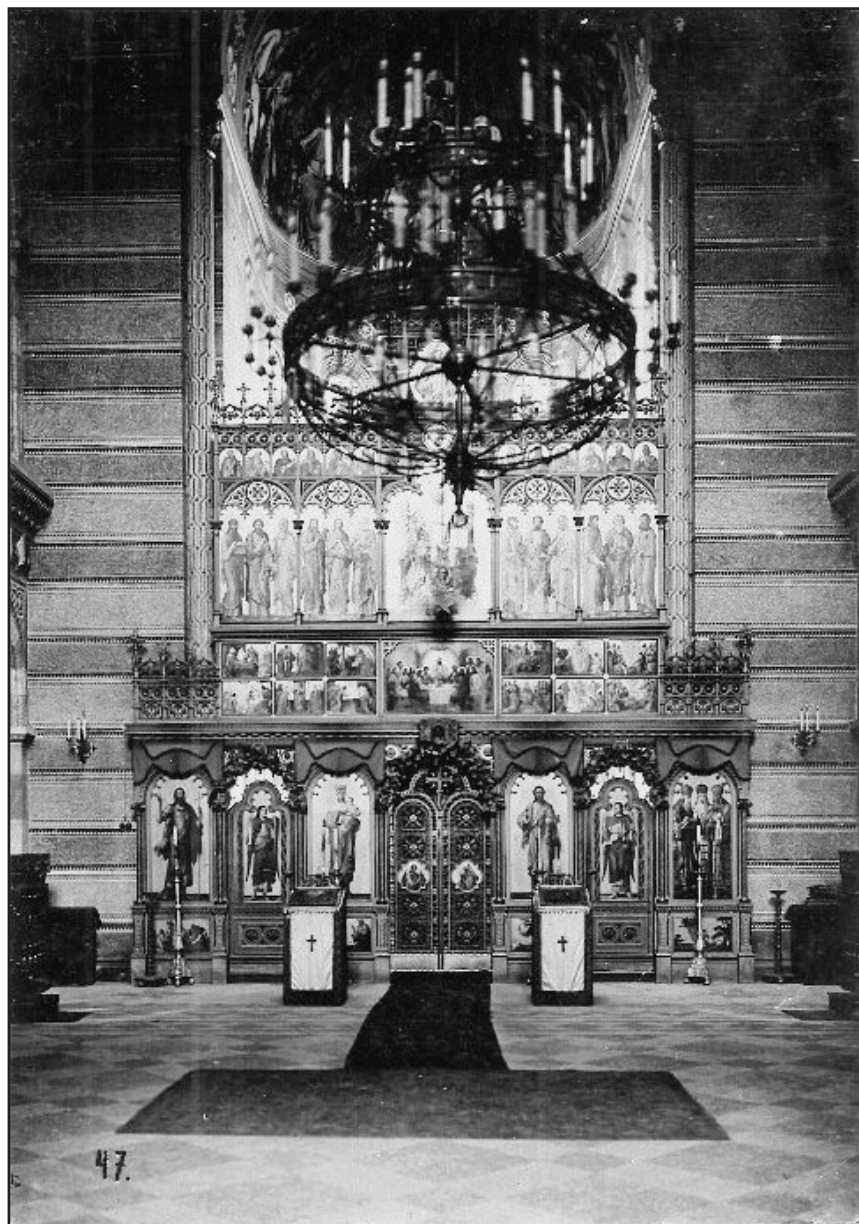
Мал.16. Резиденція митрополитів Буковини і Далмації в Чернівцях

Мал.17. Семінарська церква Трьох святителів в резиденції митрополитів Буковини і Далмації

урочисто освятив основу владичої резиденції та каплиці [30, с.52]. Упродовж 1864 р. було завершено мурування фундаменту й підвалів. У серпні 1866-го р. розпочалося будівництво богословської семінарії, яка була завершена і надана до експлуатації у жовтні 1870 р., окрім церкви (після відкриття в 1875 р. університету, на першому поверсі розмістили православний теологічний факультет, а на другому – семінарію). Будівництво палацу для духовенства, розташованого на схід від теологічної семінарії, разом із прилеглими приміщеннями, розпочалося лише в 1870 р. після затвердження міністерством пропозицій будівельного комітету.

Навесні 1867 р. міністерство культів довірило виконання фресок для Синодальної зали в резиденції художнику, професору історичного живопису Карлу Свободі з Відня, чеху за походженням. Декоративний розпис владичої каплиці

Мал.18. Інтер'єр семінарської церкви в резиденції митрополитів Буковини і Далмації

було доручено двом іншим віденським художникам – маляру-монументалісту Карлу Йобсту та професору Йоганну Кляйну.

16 грудня 1868 р. архітектор і художньо-технічний керівник будівництва резиденції Й. Главка, за пропозицією міністерства культурів, розробив ескіз іконостасу для владичої каплиці.

1872 р. стартував новий етап у будівництві споруд митрополичого комплексу. Через хворобу Й. Главки будівельний комітет, який мав опікуватися спорудженням резиденції, очолив Карл Онманн, керівник технічного департаменту уряду Буковини. Керівником будівництва замість Главки було призначено архітектора-поляка з Кракова Фелікса Ксіжарського [46, с. 28-50].

У 1874 р. Ксіжарського перевели на службу до Львова, а керівництво роботами зі зведення резиденції поклали на старшого інженера Мартіна Вільгельма [38, с. 274]. У 1876 р. Ксіжарський у ранзі будівельного радника знову перейняв художньо-технічне керівництво будівництвом резиденції, але справами займався мало, проте міністерство культурів подбало про те, щоб він завершив будівництво резиденції у визначений термін. При цьому різні корпуси і навіть частини резиденції вводилися в експлуатацію у різний час. У жовтні 1873 р. було завершено ліве крило митрополичої палати, і перший поверх передали у користування Військовій службі з картографування, а праве крило першого поверху – архієпископській Консисторії. У травні 1874 р. ліве крило другого поверху передали новому митрополиту Теофілу (Бенделлі) для користування й проживання, а праве крило другого поверху – лише в 1876 р. його наступнику митрополиту Теоктисту (Блажевичу) [78, с. 47-50].

Палац для духовенства (з вежею у центрі, у якій пізніше розмістили годинник) почали будувати в 1871 р. Його праве крило було завершено в лютому 1874 р. та передане в оренду

державі для розміщення Крайового суду. А ліве крило зведене восени 1874 р. і передане в оренду університету, заснованому в 1875 р., для розміщення природничого музею. Згодом у „Монастирі” розмістили школу церковних співаків („Даскалія”) з інтернатом та фабрику з виготовлення свічок (пізніше сюди перемістили також єпархіальний музей). Виконання іконостасів обох культових споруд резиденції, тобто архієпископської каплиці та семінарської церкви, а також їх опорядження було завершено в 1880 р. 14 січня 1880-го остаточно розпущено будівельний комітет зі спорудження резиденції [46, с. 52-58, 68].

Взимку 1882 р., з нагоди відкриття Церковного конгресу, митрополит Сильвестр (Морарю-Андрієвич) здійснив освячення обох храмів. Архієпископська каплиця св. вмч. Іоана Нового була освячена владикою 12 (23) січня, а семінарська церква Трьох Святителів: св. Василя Великого, Григорія Богослова й Іоана Златоуста – 30 січня (11 лютого) [14, с. 25, 188; 78, с. 50; 72, с. 63]. Того ж року до резиденції провели електричне освітлення.

Позаду корпусів резиденції у 1877 р. був розбитий парк. Весь комплекс огорожено кованою решіткою на цегляному підмурівку. Будівництво митрополичого комплексу в Чернівцях обійшлося Буковинському православному релігійному фондові загалом у 1.830.000 фл. [46, с. 60, 74, 76].

Новий митрополичий комплекс, споруджений у стилі неоромантизму, з використанням мотивів і форм романського, візантійського зодчества, вражає своєю монументальністю та оздобленням. Його композиція вирізняється чітким плануванням та яким об'ємно-просторовим рішенням. Поздовжня і поперечна осі ансамблю підкреслені вертикальними акцентами будівель, а ступінчасті щипці фронтонів надають йому романтичного вигляду. Особливу

мальовничість створюють високі круті дахи, прикрашені візерунком кольорової черепиці [42, с. 54-55].

Три корпуси резиденції утворюють парадний двір-курдонер. Четверта сторона відокремлена від вулиці кованою огорожею. У її центрі по осі головного корпусу розміщено монументальні ворота з трьома прольотами. У східній частині комплексу розмістилися господарські будівлі, серед яких і колишні митрополичі конюшні. До речі, 3 серпня 1897 р. в конюшні митрополичої резиденції спалахнула пожежа, яку швидко загасили, не допустивши перекинення вогню на сусідні сховища із сіном, соломою та вівсом. Власне, палац архієрея – є головною будівлею ансамблю. Вона цегляна, двоповерхова. У плані являє розтягнуту букву „Н” із виділеним ризалитом центрального входу та підноситься з правого боку невисоким куполом колишньої домашньої каплиці св. вмч Іоана Нового. З усіх будівель комплексу цю споруду вирішено найбільш парадно. Цьому сприяють складний малюнок і декоративне обрамлення вікон, численні різьблені й керамічні декоративні деталі. Центральний ризаліт і торцеві фасади вінчають складні ступінчасті фронтони. Головний вхід акцентований трипрольотним арочним портиком, на який виходить балкон Синодальної (Мармурової) зали. На північному парковому фасаді відкриті арочні галереї в першому поверсі. Композиційним центром будівлі служить розташований по осі парадний вестибюль першого поверху та розміщена над ним Мармурова зала. Її приміщення обведене за периметром двоярусною арочною галереєю, пишно оздоблене різними породами мармуру, прикрашене розписом, із різьбленою дерев'яною стелею. Сполучена з нею Червона зала також має різьблену дерев'яну стелю. Аналогічний до Червоної зали декор мала колись і Блакіна зала. Внутрішнє планування будівлі змішане. Приміщення перекриті напівциркульними, хрестовими і напівсферичними склепіннями, щедро

прикрашені розписами, різьбленням на камені, мармуром. Корпус семінарії і богословського факультету теж двоповерховий, цегляний, має підвали. У плані він П-подібний, орієнтований по осі „схід-захід”. Внутрішнє планування коридорне з одностороннім розташуванням приміщень. Вони перекриті напівсферичними, хрестовими і коробовим склепіннями, прикрашені розписом, мозаїкою з різних каменів, різьбленими деталями. Торцеві й ризаліти бічних та західного фасадів увінчані високими ступінчастими фронтонами. Схили дахів декоровано орнаментом з кольорової черепиці.

З семінарським корпусом з'єднана семінарська церква Трьох Святителів. Будівля храму цегляна, у плані являє витягнутий по осі „схід-захід” прямокутник із конхою апсиди і пов'язаними з нею обабіч напівкруглими приміщеннями ризниці та дияконника. Центральний купол розміщений на високому світловому барабані. За допомогою арок і парусів він спирається на чотири потужних пілони. В інтер'єрі пучкові колони відокремлюють вузькі бічні нави від центрального. У вирішенні інтер'єру поєднуються принципи глибинного й висотного розкриття внутрішнього простору. Внутрішнє оздоблення вирізняється пишнотою, різьбленням, позолотою, живописом, виконаним у стилі пізнього академізму.

Цегляний палац для духовенства в плані являє розтягнуту букву „П” з короткими бічними крилами. Він теж двоповерховий з цокольним поверхом. Внутрішнє планування коридорне з одностороннім розташуванням приміщень, перекритих напівциркульними склепіннями. Центр фасаду будівлі акцентовано високою вежею з годинником. Бічні ризаліти завершені високими ступінчастими фронтонами, що гармонійно поєднані з уступчатим силуетом вежі. Високі дахи так само, як і на інших корпусах, покрито візерунком з кольорової черепиці [40, с. 340-342].

Після включення в 1940 р. північної частини Буковини до

Мал.19. Каплиця св. вмч. Іоана Нового в резиденції митрополитів Буковини і Далмації (малюнок Р. Пігетті, 1914 р.)

складу УРСР, радянська влада відкрила у колишньому палаці Буковинських митрополитів краєзнавчий музей, який діяв там до початку війни. З початком воєнних дій у червні 1941 р. палац митрополита зазнав плундрування [46, с. 97-118]. Румунська адміністрація, яка повернулася до Чернівців у липні 1941 р., повернула резиденцію Буковинській митрополії. До осені 1941 р. приміщення було відремонтовано на кошти релігійного фонду. Під час боїв за Чернівці 29 березня 1944 р. у правому

252

Мал.20. Інтер'єр каплиці св. Іоана Сучавського в резиденції митрополитів Буковини і Далмації

крилі митрополичого палацу спалахнула пожежа [71, с. 45, 71, 163; 46, с. 122-124]. Упродовж 1944-1951 рр. у резиденції проводили ремонтні роботи. 7 лютого 1945 р. споруду було взято на облік як пам'ятку архітектури місцевого значення. Експлуатували як історико-краєзнавчий музей [38, с. 276-277]. 9 грудня 1955 р. постановою Ради Міністрів УРСР за № 11465 архітектурний ансамбль резиденції митрополитів Буковини у Чернівцях було передано на баланс Чернівецького

Мал.21. Синодальна зала резиденції митрополитів Буковини і Далмації

державного університету. У 1957 р. влада порушила питання реконструкції центральної будівлі комплексу резиденції. У 1967 р. резиденцію прийнято на державний облік та взято під охорону держави. 1991 р. архітектурний ансамбль занесено до Державного реєстру об'єктів історичної спадщини України національного значення.

28 червня 2011 року на 35-й сесії комітету Всесвітньої

спадщини (ЮНЕСКО) ансамбль колишньої митрополичої резиденції включено до списку Всесвітньої спадщини людства [46, с. 125-136].

25 липня (6 серпня) 1881 р. на центральному християнському кладовищі Чернівців (тепер на вул. Зелена) було закладено каплицю-усипальницю Буковинських православних архієреїв. Акт освячення місця і закладення наріжного каменю здійснив митрополичий делегат архімандрит Мирон (Калінеску). Через три роки, 26 травня (7 червня) 1884 р., новозбудовану каплицю на честь Трьох святих освятив митрополит Буковини і Далмації Сильвестр (Морарю-Андрієвич) [14, с. 18, 25; 9, с. 33]. Будівля каплиці мурована, потинькована, хрещата в плані, п'ятидільна, однобанна, на високому цоколі. За архітектурним стилем – еkleктична. Складається з квадратної в плані нави, до якої з боків примикають невеликий квадратний притвор, ледве виступаючі бічні рамена центральної частини та півкругла вітварна апсида зі сходу. Притвор накритий двосхилим дахом, а вітварна частина – багатосхилим. Над навою підноситься чотирисхила покрівля з фронтонами з боків. Завершується вона невеликим круглим світловим барабаном із цибулястою банею. В усипальниці було перепоховано рештки єпископа Буковини Досифея (Хереску), митрополитів Буковини і Далмації Теофіла (Бенделли) та Теоктиста (Блажевича). У подальшому каплиця стала також місцем поховання для тіл спочилих Буковинсько-Далматинських митрополитів Сильвестра (Морарю-Андрієвича), Аркадія (Чуперковича), Володимира (Репти) та митрополита Буковинського і Хотинського Нектарія (Котлярчука). У радянський період каплицю занедбали. В 2011 р. архієрейську усипальницю було оновлено та освячено. Нині цвинтарний храм-усипальниця відкритий для богослужінь.

Упродовж 1890-1891 рр. було перебудовано муровану православну каплицю св. Іоана Хрестителя, збудовану 1827 р. у дворі чернівецької в'язниці на Кримінальній площі (нині пл. Соборна) [14, с. 46]. План храму сформований прямокутним притвором, квадратною навою з бічними

Мал.22. Каплиця-усипальниця Буковинських владик на центральному кладовищі Чернівців

прямокутними раменами та гранчастою вівтарною апсидою зі східного боку. Виступаючі бічні частини притвору та нави завершені трикутними фронтонами і покриті двосхилими дахами. Вівтарну апсиду покриває п'ятисхилий дах. Центральний кубічний об'єм, що височіє над центральною частиною храму, накрито чотирисхилим

наметом зі стрункою чотиригранною маківкою. Нині ця невелика однокупольна церква, що знаходиться на території Чернівецького СІЗО, присвячена св. Анастасії Узорішительниці, і використовується як храм для ув'язнених.

Мал.23. Церква у дворі чернівецької в'язниці

На початку ХХ ст. в Чернівцях та передмісті з'явилося ще кілька нових мурованих православних культових споруд. Зокрема, в 1900 р. постала кам'яна парафіяльна церква св. Михайла та Гавриїла на Роші (тепер вул.Горіхівська, 27), зведена у невізантійському стилі (архітектор Г. Закс) [13, с.50]. За архітектурною композицією це – тринавовий, хрестово-

купольний, чотиристовпний, п'ятиверхий храм, квадратний план центральної частини якого має гранчасті виступи трансепту. Зі сходу до нави примикає п'ятигранна вівтарна апсида з розташованими обабіч невеликими приміщеннями паламарні та ризниці. Притвор у плані прямокутний. До нього прилягає вузький нартекс із двома квадратними в плані бічними виступами. Центральна частина храму завершена восьмигранним барабаном із гранчастою банею. На рогах споруди зі сходу і заходу також підносяться вежі з банями, схожими з центральною банею. Інтер'єр храму характеризується висотно розкритим простором нави. Стара дерев'яна церковця (1768 р.) певний час залишалася філіалом нової парафіяльної церковної споруди [74, с. 396].

У 1908 р. в Чернівцях відкрили Свято-Введенський жіночий монастир [8, с. 6]. Засновано обитель за ініціативою митрополита Буковини і Далмації Володимира (Репти). Указ про відкриття монастиря цар видав 12 січня 1908 р., після тривалих перемовин, що розпочалися ще у 1902-1904 рр. У 1907 р., для прискорення процесу організації обителі, митрополит Володимир купив на власні кошти будинок № 2 на тодішній вул. Єгерській (нині вул. Буковинська, 10). Згідно зі статутом монастиря, затвердженим у 1908 р., його насельниці повинні були доглядати за хворими в чернівецьких лікарнях та піклуватися про немічних. Штат обителі передбачав 25 насельниць [51, с.143]. 11 (24) травня 1908 р. владика Володимир освятив влаштовану в двоповерховому будинку монастиря домову каплицю Введення у храм Пресвятої Богородиці. У жовтні 1908 р. на кошти Буковинського православного релігійного фонду монастир придбав розташовану неподалік обителі ділянку землі площею 10893 клафтери [9, с. 53]. Крім двоповерхового будинку з каплицею до монастиря належали ще три

Мал.24. Церква св. арх. Михаїла і Гавриїла на Роші

одноповерхові будівлі. За повідомленням настоятельки обителі Марії (Чернівської), станом на 29 листопада (12 грудня) 1908 р. в монастирі було 11 насельниць [2, арк. 4].

У 1914 р. в монастирі подвизалося 6 черниць. Місце ігуменьї було вакантне [15, с. 34]. У 1923 р. в обителі перебувало 7 черниць [8, с. 6]. До 1930 року число насельниць збільшилося до 15-ти [9, с. 53]. А у 1937 р. їх стало 20 [10, с. 20]. Очолювала обитель монахиня Віра (Мегера). Духівниками монастиря в 20-х–30-х роках ХХ ст. служили

отці Г. Чуперка та Г. Велегорський. Упродовж 1941-1955 рр. духівником обителі був архіпресвітер К. Богатирець. Останнього в 1955 р. змінив ігумен із Хрещатика ієромонах Михайл (Мензак). Після смерті вікари Віри (Мегери), у 1954 р. настоятелькою обителі стала Вероніка (Бушило), яку в 1957 р. змінила на цьому пості монахиня Маргарита (Жабюк). У 1957 р. за Свято-Введенською жіночою обителлю було закріплено 2 га землі. До комплексу монастиря належало кілька будинків, розташованих по вул. Петру Рареша, 16, два сараї, три конюшні та дві криниці. У 1958 р. радянська влада закрила монастир, націоналізувавши все його майно. Черниць перевели до обителі Хрещатик, яку зачинили в 1961 р. [58, с. 68-69, 110, 115].

Рішенням Св. Синоду УПЦ від 27 грудня 1994 р. у Чернівцях відновлено Свято-Введенський жіночий монастир [69, с. 68]. За рішенням виконавчого комітету Чернівецької міської ради народних депутатів № 194 від 27 жовтня 1994 р. та відповідно до акту прийому-передачі від 4 липня 1995 р. у власність Чернівецько-Буковинській єпархії УПЦ були безоплатно передані приміщення колишнього Свято-Введенського жіночого монастиря по вул. Буковинській, 10, зокрема, їдальні площею 105 м², основного корпусу площею 233 м², гуртожитку площею 88,00 м², котельні та лазні площею 47,00 м², а також двір та фруктовий сад. Згідно Державного акту на право постійного користування від 2 лютого 1998 р. № 762 монастир став постійним користувачем земельної ділянки площею 0,3437 га по вул. Буковинській.

Таким чином, можна констатувати, що наприкінці XV ст. в Чернівцях було два православних храми. У наступні три століття їх число, за мірою збільшення кількості парафіян, зросло до чотирьох (церкви Успення Пресвятої Богородиці, св. Параскеви, св. Миколая та Св. Трійці). У чернівецьких

передмістях Роша та Гореча Міська в цей період також існували власні парафіяльні церкви. Всі ці храми, крім монастирської церкви в Горечі-Монастир, були дерев'яними. З прилученням Буковини до імперії Габсбургів Чернівці стали не лише адміністративним, а й релігійним центром краю. Зважаючи на це, в австрійський період у місті було побудовано муровану єпископську палату, яку в 1864-1882 рр. замінили величним комплексом будівель резиденції митрополитів Буковини і Далмації, а також монументальний православний кафедральний собор Св. Духа та кам'яну парафіяльну церкву св. Параскеви. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Чернівцях було побудовано та перебудовано ряд мурованих православних каплиць, а також зведено нову монументальну церкву в передмісті Роша та засновано й освячено жіночий Свято-Введенський монастир на вул. Єгерській. Більшість цих споруд збереглися в Чернівцях до наших днів і продовжують функціонувати як православні культові об'єкти. Відзначаючись розмаїттям архітектурних стилів різних історичних епох, вони формують неповторне обличчя культурного ландшафту буковинської крайової столиці.

Джерела та література: **1.** Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 2869; **2.** ДАЧО. – Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 3946; **3.** ДАЧО. – Ф. 320. – Оп. 3. – Спр. 2024; **4.** ДАЧО. – Ф. 320. – Оп. 3. – Спр. 2098; **5.** ДАЧО. – Ф. 320. – Оп. 4. – Спр. 829; **6.** Documente bucovinene / Teodor Bălan. – Cernăuți, 1938. – Vol. IV; **7.** Documentele lui Ștefan cel Mare / Publ. de I. Bogdan. – București, 1913. – Vol. I; **8.** Anuarul Arhidiecesei ortodoxe al Bucovinei pe anul 1923. – Cernăuți, 1923; **9.** Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1930. – Cernăuți, 1930; **10.** Anuarul Mitropoliei Bucovinei pe anul 1937. – Cernăuți, 1937; **11.** Iorga N. Neamul românesc din Bucovina. – București: Semne, 2006; **12.** Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Dioecese für das Jahr 1896. – Cernăuz, 1896;

13. Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diocese fur das Jahr 1901. – Cernowitz, 1901; **14.** Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diocese fur das Jahr 1904. – Cernauz, 1904; **15.** Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diocese fur das Jahr 1914. – Cernowitz, 1914; **16.** Білек В., Криворучко О., Масан О., Чеховський І. Вітання з Чернівців. – Чернівці, 1994; **17.** Біленкова С. Архітектура Чернівців ХІХ – першої половини ХХ ст. – Чернівці, 2009; **18.** Богатырец К. История Буковинской епархии // Rusin Jurnal Librari. Библиотека журнала „Русин”. – Кишинев, 2015. – №1. – С. 29-343; **19.** Ботушанський В. Нариси з історії Православної Церкви на Буковині (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). – Чернівці, 2012; **20.** Буковина: історичний нарис / За заг. ред. В. М. Ботушанського. – Чернівці, 1998; **21.** Быков А. И. Главный храм Буковины. – Черновцы, 1999; **22.** Вандюк Л. Церква Різдва Богородиці у Чернівцях (історико-архітектурні дослідження в світлі українсько-молдавських культурних зв'язків) // Матеріали Другої всеукраїнської науково-практичної конференції „Національні та етносоціальні процеси в Україні”. – Чернівці, 1997. – С. 113-117; **23.** Гедеон (Губка), ієромонах. История Православной Церкви на Буковине (в период вхождения Буковины в состав Австрийской империи (1777 – 1918 гг.) / ієромонах Гедеон (Губка). – Сергиев Посад, 1996; **24.** Гоберман Д. По Северной Буковине. – Л., 1983; **25.** Грябан В., Чучко М. З історії спорудження та опорядження кафедральної церкви Зішестя Св. Духа в Чернівцях (1844-1864) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці, 2008. – Т.1. – С. 244-247; **26.** Добржанський О. Чернівці – визначний центр українського національного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. // Чернівці: Історія і сучасність / За заг. ред. В. Ботушанського. – Чернівці, 2009. – С. 155-162; **27.** Ільків О. Легенди нашого міста: [Церква на Горечі Різдва Пресвятої Богородиці в східній частині Чернівці] // Вечірні Чернівці. – 2007. – 6 грудня (№ 50). – С. 12; **28.** Історія міст і сіл Української РСР в 26-ти тт.: Чернівецька область. – К., 1969; **29.** Колосок Б. Містобудівна спадщина Чернівців // Архітектурна спадщина Чернівців австрійської доби: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 1-4 жовтня 2001 р.). – Чернівці, 2003. – С. 18-25; **30.** Масан О. Владика Євген (Гакман) – визначний діяч Православної Церкви на Буковині в

XIX столітті. – Чернівці, 1999; **31.** Масан О. Горецька обитель // Чернівці. – 2000. – 14 липня. – С. 13; **32.** Масан О. Чернівці в другій половині XIV-XVIII ст. (до 1775 р.) // Чернівці: Історія і сучасність / За заг. ред. В. Ботушанського. – Чернівці, 2009. – С. 23-74; **33.** Масан О., Чеховський І. Чернівці: 1408-1998: Нариси з історії міста. – Чернівці, 1998; **34.** Мельник І., Щербанюк Л., Любківський О. Czernowitz: історичні вулиці, будинки та видатні особистості: урбаністичні есеї. – Чернівці, 2015; **35.** Міщенко І. Монументальні розписи та іконостас роботи австрійських майстрів у кафедральному соборі в Чернівцях// Архітектурна спадщина Чернівців австрійської доби: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 1-4 жовтня 2001 р.). – Чернівці, 2003. – С. 129-134; **36.** Мордвінов В. Православная церковь въ Буковинь. – СПб., 1874; **37.** Нагірняк В. Архітектура Буковини // Буковина, її минуле і сучасне / Під ред. Д. Квітковського, А. Жуковського, Т. Бринзана. – Париж-Філадельфія-Детройт, 1956. – С. 606-611; **38.** Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ. – Чернівці, 2008; **39.** Осадчук Л. Церква, яку не закривали навіть за радянських часів: [церква Різдва Пресвятої Богородиці та чоловічий монастир „Гореча”] // Молодий буковинець. – 2008. – 10 січня (№ 2). – С. 5; **40.** Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР / Отв. ред. Г.Н. Логвин. – К., 1986. – Т.4; **41.** Прогулка по Черновцам и Буковине. К., 2007; **42.** Редль Д. Поміж Віднем і Чернівцями: до становлення і впливу історичної архітектури цісарсько-королевської монархії. // Архітектурна спадщина Чернівців австрійської доби: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 1-4 жовтня 2001 р.). – Чернівці, 2003. – С. 45-61; **43.** Скиба Ю. Храм, старший за Чернівці: [Божий дім на місці дерев'яної церкви Різдва Пресвятої Богородиці зведеної в Горечі] // Чернівці. – 2008. – 9 травня (№ 19). – С. 5; **44.** Фольклористична монографія українців Сучавського повіту та румунів Чернівецької області. – Suceava, 2012; **45.** Хохол Ю. Ф. Ковальов Ю. С. Чернівці. Історико – архітектурний нарис. – К., 1966; **46.** Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Резиденція православних митрополитів Буковини і Далмації) / Текст М. Чучко. – Чернівці, [2012]; **47.** Чеховський І. Монастирська церква на Горечі: [240 років був збудований найдавніший мурований храм на території сучасних Чернівців] // Свобода слова. – 2007. – 14 червня

(№ 24). – С. 17; **48.** Чеховський І. Чернівці – місто зустрічі культур і релігій. Чернівці, 2009; **49.** Чучко М. Воеводська адміністрація та бюргерське самоврядування у містах північної частини Молдавської землі (друга половина XIV – третя чверть XVIII ст.) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці, 2013. – Том 1 (35). – С. 130-144; **50.** Чучко М. „Гореча”: Свята обитель над Прутом. – Чернівці, 2012; **51.** Чучко М. К. „И взят Бога на помощь”: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воеводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). – Чернівці, 2008; **52.** Чучко М. Православна обитель над Прутом: минуле і сьогодення чоловічого монастиря Різдва Пресвятої Богородиці „Гореча” в Чернівцях. – Чернівці, 2012; **53.** Чучко М. Православна Церква в житті чернівчан (з XV ст. до сьогодення) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці, 2015. – Том 2 (40). – С. 323-347; **54.** Чучко М. Православні культові споруди Буковини: Дерев’яні церкви та дзвіниці середини XIV – початку XX століть. – Чернівці, 2011; **55.** Чучко М. „Свій між своїм, чужий між чужими”: життя та архієрейське служіння митрополита Антонія (Черновського) в Молдавії і Росії // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кафедра етнології, античної та середньовічної історії. – Чернівці – Вижниця, 2011. – Том 2 (32). – С. 119-131; **56.** Чучко М. У горнилі випробувань: Православна Церква на Буковині в 1914–1919 рр. – Чернівці, 2015; **57.** Чучко М. Чернівецькі дерев’яні церкви XVIII ст.: історія спорудження, архітектура, доля // Чернівці: Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто). [Кол. монографія] В. М. Ботушанський, С. В. Біленкова, О. В. Добржанський та ін. За заг. ред. В. М. Ботушанського. – Чернівці, 2009. – С. 75-78; **58.** Яремчук С. Православна Церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні взаємини). – Чернівці, 2004; **59.** Balş G. Bisericile moldoveneşti din veacurile al XVII şi al XVIII-lea cu un rezumat in limba franceza. – Bucureşti, 1933; **60.** Bendella T. Die Bukowina im Konigreiche Galizien. – Wien, 1845; **61.** Bănăţeanu V., Knittel E. Ghidul turistic, istoric şi balnear al Bucovinei / Ed. II-a. –

Cernăuți, 1940; **62.** Bocanețu Al. Istoria orasului Cernauti pe timpul Moldovei. – Cernăuți, 1929; **63.** Bruja R. F. Patrimoniul istoric al Bucovinei=Istorychna spadshchyna Bukovyny=Historical legacy of Bukovina. – Suceava, 2014; **64.** Clipa S.-T. Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948 – 1949). – Suceava, 2006; **65.** Dan D. Cronica episcopiei Rădăuți cu apendice de documente slavone originale și mai multe ilustratiuni. – Viena, 1912; **66.** Hostiuc E. Schiturile și sihăstriile Bucovinei de altă dată. – Cernăuți, 1936; **67.** Kaindl R.F. Geschichte von Czernowitz=Кайндль Р.Ф. Історія Чернівців. – Чернівці, 2005; **68.** Loghin C. Cernăuți. – Cernăuți, 1936; **69.** Luceac I. Biserici din Cernăuți // Monumentul – tradiție și viitor. Ediția a IX-a. – Iași-Chișinău, 2007. – P. 59-83; **70.** Morariu Al. Gh. Ctitoria de la Horecea // Fat-Frumos. – 1933. – Nr.VII. – P. 182-185; **71.** Moraru P. Bucovina sub regimul Antonescu (1941–1944). – Chișinău, 2004. – Vol. II; **72.** Nistor I. Istoria bisericii din Bukowina și a rostului ei national-cultural în viață românilor bucovineni. – București, 1916; **73.** Onciul I. Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei, substratul, formarea, dezvoltarea, administrarea și starea lui de față // Candela. Foaie bisericească-literară. Anul 1890. – Cernăuți, 1890. – P. 1-20, 193-219; **74.** Pahomi M. Bisericile din Bucovina (II) // Analele Bucovinei. – București, 1996. – An.III. – Nr.2. – P. 387-400; **75.** Pașcan I.V. Cernautul și suburbiile sale // Familia. – Oradea-Mare, 1896. – 24 noembrie (5 aprilie). – P. 140-141; **76.** Pumnul A. Privire repede preste doua sute sese zeci si sapte de`n proprietatile asa numite Mosiile mînastiresci de`n carile s`a format maretul Fund Religionariu all Bisericei dreptcredincioase rasaritene de`n Bucovina. – Cernăuți, 1865; **77.** Reli S. Călăuza monumentelor religioase istorice din Eparhia Bucovinei. – Cernăuți, 1937; **78.** Reli S. Reședința Mitropolitană din Cernăuți și meșterul ei Iosif Hlavka. – Cernăuți, 1933; **79.** Romstorfer K.A. Bildende Kunst // Die Osterreich-Ungarische monarchie in Wort und Bild. Bukowina. – Wien, 1899. – S. 409-459; **80.** Romstorfer K. A. Die Kirchenbauten in der Bukowina. – Wien, 1896; **81.** Romstorfer K. A. Die moldauisch-bizantinische Baukunst // Allgemeine Bauzeitung. – Wien, 1896. – S. 82-99; **82.** Wickenhauser F. A. Horecza. Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt Czernowitz. – Czernowitz, 1880; **83.** Wickenhauser F. A. Molda oder Baitrage zur Geschichte der Moldau und Bukowina. Bd.4. Geschichte des Bistums Radautz und des Klosters Gross-Skit. Bdch.1. – Czernowitz, 1890.